

Lunds Universitet
Nationalekonomiska institutionen
Magisteruppsats 15 hp
Vt 2008

Sociala normer och skatteundandragande

Johanna Ask
Handledare: Agneta Kruse

Abstract

En anmärkningsvärd skillnad mellan spelteoretiska modeller rörande skattebetalning och verkligheten är att de förra i avsevärd grad tenderar att överskatta skatteundandragandets storlek. I denna uppsats ställs frågan om man genom att införa sociala normer i en modell för skatteundandragande kan nå ett resultat som i högre grad överensstämmer med den verkliga nivån. Det kan sägas vara möjligt att inlemma sociala normer i en modell för skatteundandragande, men eftersom deras inverkan är svår att kvantifiera kan meningen med detta anses vara begränsad. Av uppsatsens ansatser förefaller det som om en modell där stigmatisering inträder vid avslöjat fusk har den största förklaringspotentialen. Det är dock inte omöjligt att andra ansatser vid en utökad analys skulle visa sig ha bättre förklaringskapacitet. Ytterligare arbete för att modellera normernas uppträdande torde vara nödvändigt innan vidare slutsatser kan dras. Starkt bidragande förklaringar till att många modeller för skatteundandragande underförutsäger skattefusket omfattning kan också vara administrativa hinder och en felaktig riskuppfattning hos skattebetalaren.

Jag vill tacka min handledare Agneta Kruse för ständigt tålamod, stöd och uppmuntran.

Det viktigaste syftet med kontroll och sanktioner är att stärka och upprätthålla normerna i samhället. Skattekontrollen ska utföras på ett sådant sätt att den bidrar till att normerna följs. (Skatter i Sverige s 253)

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	5
1.1 Skattesmitning.....	5
1.1.1 Avgränsning och definitioner.....	6
1.1.2 Litteratur.....	7
1.1.3 Disposition.....	7
2 Skatteundandragande.....	8
2.1 Att beskriva skattefusks.....	8
3 Sociala normer.....	15
3.1 Allmänt om normer.....	15
3.2 Ekonomiskt perspektiv.....	19
3.3 Likheter och skillnader.....	22
4 Utvidgning av modellen.....	23
4.1 Inlemma sociala normer.....	23
4.2 Statusförlust.....	24
4.3 Internaliserade normer.....	26
4.4 Avtagande nytta.....	27
5 Diskussion.....	29
5.1 Vad beror skillnaden på?.....	29
5.1.1 Administrativa hinder.....	29
5.1.2 Felaktig riskuppfattning.....	31
5.1.3 Sociala normer.....	32
5.2 Hur fungerar normerna?.....	34
5.2.1 Vad leder fördjupad kunskap till?.....	35
6 Slutsats.....	37
7 Bilaga.....	38
7.1 Härledningar till kapitel 2.....	38
7.2 Härledningar till kapitel 5.....	39
8 Referenser.....	41
8.1 Tryckta källor.....	41
8.2 Artiklar.....	41
8.3 Övrigt.....	43

1 Inledning

I detta kapitel presenteras uppsatsens frågeställning och syfte.

1.1 Skattesmitning

Skatteundandragande är ett problem inte bara eftersom det innebär lägre skatteintäkter. Fuskets indirekta kostnader kan vara höga och ett lågt förtroende för skattesystemet riskerar att skada också övriga delar av samhällssystemet som bygger på frivillig medverkan. Det är därför av intresse att förstå vilka faktorer som ligger bakom skattefusk.

Ett sätt att skapa en ekonomisk modell för skattebetalning är med hjälp av spelteori, och med detta redskap kan det ofta förutsägas hur skattehöjningar eller andra förändringar kommer att påverka den faktiska skattebetalningen. Ett problem förknippat med många av dessa modeller är att de ofta riskerar att förutsäga en alldeles för hög andel skattefusk – många betalar skatt också när de objektivt sett inte har någonting att vinna på det. Som Andreoni m fl (1998) säger är den mest anmärkningsvärda skillnaden mellan teoretiska modeller rörande skattebetalning och verkligheten att de förra i avsevärd grad tenderar att överskatta skatteundandragandets storlek.

Den intuitiva förklaringen till detta är att det existerar sociala normer som förespråkar att skatten skall betalas. Denna förklaring är värd att studeras närmare. I min uppsats kommer jag att fokusera på följande frågeställning **kan man genom att införa sociala normer i en modell för skatteundandragande få ett resultat som i högre grad överensstämmer med den verkliga skattelydnaden?** Vad kan man utifrån nationalekonomisk teori säga om normbegreppet? Hur skulle ett normbegrepp kunna införas i en modell för skattesmitning? Jag ämnar i denna uppsats diskutera vad som kan sägas om sociala normer i skattesmitningssammanhang, och vad dessa skulle kunna tillföra en enkel modell som förklarar beslutet att fuska eller inte.

Att använda spelteori för att belysa varför skatter betalas kan vara ett sätt att fördjupa förståelsen för de underliggande mekanismer som styr beteendet. Detta gäller i synnerhet i ett sam-

hålla som Sveriges, där skattetrycket ur en internationell synvinkel är utomordentligt högt¹ och den enskilde således skulle ha mycket att vinna på att inte betala in full skatt. Vidare finns det samband mellan hur nyckelpersoner på företag ställer sig till inkomstskatten och hur de hanterar bolagsskatten och andra kostnader – om chefen fuskar med den egna deklARATIONEN är det troligare att han också handlar bedrägligt med företagets papper (Tsakumis m fl 2007). Det är också möjligt att tänka sig att starka sociala normer som stöder skattebetalning minskar skattesystemets kostnader: minskar viljan att undandra sig en viss skatt minskar också allokeringsförlusten förknippad med skatten.

1.1.1 Avgränsning och definitioner

I uppsatsen kommer enbart skatteundandragande från inkomstskatten att betraktas. Jag kommer inte att diskutera exempelvis bolagsskatten eftersom jag är intresserad av hur sociala normer påverkar individen, inte bolaget. Inte heller kommer jag att skriva om fusk med andra skatter såsom arbetsgivaravgifter och momsusk, vilket är vanligt förekommande (Skatter i Sverige 2007 s 230ff). Att i modellen låta skattebetalaren samtidigt överväga ett flertal olika skatter skulle leda till mer förvirring än ytterligare insikter. Det är i och för sig ovedersägligt att viljan att betala skatt varierar mellan olika skatter (Andreoni m fl 1998) men det principiella resonemanget torde vara detsamma för alla skatter. Antagandet att det är normernas styrka som varierar och att det är detta som är grunden för skillnaden torde inte vara alltför problematiskt.

Eftersom enbart inkomstskatten kommer att studeras, kommer det hädanefter att vara den som avses med skatt när inget annat nämns. För den enskilde är det också inkomstskatten som utgör huvuddelen av skattebördan, så denna förenkling framstår inte som tvetydig.

Skatteverket avser med termerna *skatteundandragande* och *skattefusk* felaktiga handlingar som görs medvetet och i syfte att undgå skatt (Skatter i Sverige s 221). Med skattesmitning, skatteundandragande och skattefusk avses i denna uppsats beslutet och den påföljande handlingen att uppge en lägre inkomst eller yrka på felaktiga avdrag i deklARATIONEN. Det antas att påförd skatt betalas, möjligheten att undandra sig skatt genom att inte betala påförd skatt beaktas inte. Tillsammans med rena felaktigheter och misstag utgör skatteundandragandet det så

¹ Sverige konkurrerar med Danmark om att ha den högsta skattekvoten, och även inkomstskatten är internationellt sett hög. Se till exempel Lodin (2007) och *Skatter i Sverige* tabell 15.2.

kallade *skattefelet*. I denna uppsats gäller antagandet att inga oavsiktliga misstag begås, men för att undvika otydligheter kommer denna term inte att vidare användas. Med normer förstås i denna uppsats ingenting annat än sociala normer.

1.1.2 Litteratur

Litteratur som behandlar sociala normers betydelse för skatteundandragande är begränsad (se Andreoni m fl 1998). Ellickson (1998) konstaterar att socialisering, externt tvingande normer och den mänskliga strävan efter status är förbisedda områden i traditionell ekonomisk forskning.

Jag har därför fokuserat dels på litteratur som behandlar skattefusk och dels på litteratur som behandlar sociala normer, där det är möjligt ur ett spelteoretiskt perspektiv.

Litteraturen som behandlar skattefusk ur olika synvinklar är minst sagt omfattande, även om fokus läggs enbart på inkomstskatten. Jag har använt dessa källor främst för att skapa en teoretisk grund för utvidgningen med sociala normer, och har haft som mål att skapa en så enkel modell som möjligt. Även om det faller sig naturligt att utöka modellen för att studera hur olika skattestrukturer och annat påverkar betalningsviljan, så har mitt mål varit att se hur sociala normer inverkar. Av denna anledning har jag valt att hålla modellen så enkel som möjligt.

1.1.3 Disposition

Uppsatsen är upplagd enligt följande. I kapitel två redovisas en enkel modell för skatteundandragande från inkomstskatten, där standardmässiga nationalekonomiska antaganden leder till en överskattning av skattefusket, samt möjliga förklaringar till detta. I kapitel tre undersöks de sociala normerna närmare. Ett försök att introducera sociala normer i skattemodellen återfinns i kapitel fyra. Detta försök diskuteras uttömmande i kapitel fem. I kapitel sex avrundas uppsatsen med en slutsats.

2 Skatteundandragande

En spelteoretisk modell för skatteundandragande med grundläggande antaganden visas. Denna modell leder till problematiska slutsatser, och möjliga förklaringar till detta diskuteras.

2.1 Att beskriva skattefusk

En första modell för att beskriva skatteundandragandet återfinns i Allingham och Sandmo (1973), som analyserar den enskilde individens beslut att deklarerar hela eller bara delar av inkomsten ur olika vinklar med hjälp av spelteori. Deras slutsats är kortfattat att graden av skattefusk påverkas dels av sannolikheten för upptäckt och dels av det då följande straffet, i modellen böter.

I modellen antas att inkomstbeskattningen grundas på frivillig medverkan av den beskattade,² och att det är frågan om ett informationsproblem. Det är skattebetalaren ensam som känner sin inkomst, vilken deklarerar till skatteverket som sedan påför en skatt. Skattebetalaren kan därför välja mellan två strategier, antingen att sanningsenligt uppge hela inkomsten eller uppge en inkomst som är lägre än den verkliga, och därmed betala lägre skatt.³ Eftersom skatteverket är medvetet om risken att inte all inkomst deklarerar finns möjligheten att undersöka inkomna deklARATIONER och, om felaktigheter upptäcks, ta ut skatt på felaktigt belopp och påföra en straffavgift. Dessa böter är tänkta att fungera avskräckande för presumtiva fuskare. Eftersom skattebetalaren som nyttomaximerare vill behålla så mycket av sin inkomst som möjligt, gör han en avvägning mellan förväntad vinst och förlust, och maximerar den förväntade nyttan. Om p är sannolikheten att skatteverket kontrollerar en viss deklARATION, kan skattebetalarens förväntade nytta skrivas som

$$EU = (1-p) \cdot U(\text{inkomst utan kontroll}) + p \cdot U(\text{inkomst vid kontroll}) \quad (2.1)$$

² Detta kan möjligen anses som ett orealistiskt antagande, då skattebetalning för de flesta är förknippat med ett visst mått av tvång. I *Skatter i Sverige* poängteras dock flertalet gånger vikten av frivillig medverkan.

³ Strategin att uppge en högre inkomst än den sanna kan inte anses vara realistisk om skattebetalaren har normala preferenser.

Om skattebetalaren uppger sin sanna inkomst vid deklarationen har han samma inkomst antingen han kontrolleras eller inte, kontrollen medför alltså inga extra kostnader för honom.

För att skapa en så tydlig bild som möjligt, väljer vi att enbart betrakta den del av inkomsten som skattebetalaren kan välja att undandra skatt.⁴ Vi kallar denna del för Y , den totala skatt som betalas in T , straffet då man blir påkommen F . Vi är intresserade av hela skatten och inte reaktionen på ändrade marginalsatser, så denna förenkling har ingen betydelse.⁵ Skattebetalaren antas vara riskneutral, så vi väljer att studera den förväntade inkomsten. För skatteverket medför en revision av en deklaration en kostnad C i form av tid och arbete för de anställda. Denna situation kan beskrivas med ett enkelt spel enligt figur 1.

	Kontroll	Ingen kontroll
Fuska	$Y-T-F,$ $T+F-C$	Y 0
Inte fuska	$Y-T$ $T-C$	$Y-T$ T

Figur 1. Skattespelet. Spel som föreställer skatteverkets och skattebetalarens överväganden. Skattebetalaren kan välja mellan att fuska och att inte göra det, och skatteverkets strategier består av att kontrollera deklarationen eller inte.

Det är lätt att se att detta spel inte har några jämvikter i rena strategier. I det fall skatteverket väljer att kontrollera deklarationen, är den bästa utvägen för skattebetalaren att inte fuska. Skulle skatteverket å andra sidan inte kontrollera, är skattebetalarens bästa strategi att undandra sig skatt. Skatteverkets val att kontrollera deklarationen lönar sig bara i det fall skattebetalaren har fuskat, i det fall inget fusk föreligger är det bättre för skatteverket att inte kontrollera, då detta medför en intäktsminskning med C men inte några ökade skatteintäkter.

⁴ Denna modell följer Hindriks och Myles (2006).

⁵ Allingham och Sandmo (1973) antog en proportionell skatt, men senare utvidgningar har visat att deras resultat håller också för en mer realistisk modell med progressiv beskattning (Andreoni m fl 1998).

Således hänvisas vi till blandade strategier. Skatteverket kontrollerar då deklARATIONEN med sannolikheten p , och skattebetalaren väljer att fuska med sannolikheten e . Skattebetalaren har således den förväntade inkomsten

$$EI = (1 - p)[(1 - e)(Y - T) + eY] + p[(1 - e)(Y - T) + e(Y - T - F)] \quad (2.2)$$

Det är inte säkert att skatteverket kommer att upptäcka något fusk vid en kontroll, skattebetalaren kan ha valt att deklarerera ärligt. Skatteverkets förväntade intäkter beror alltså inte bara på hur ofta de kontrollerar en deklARATION, utan också på sannolikheten att den är oriktig. Detta ger den förväntade skatteintäkten

$$ER = (1 - p)[(1 - e)T + e \cdot 0] + p[(1 - e)T + e(T + F) - C] \quad (2.3)$$

Detta leder oss till jämvikten

$$p^* = \frac{T}{T + F} \quad \text{och} \quad e^* = \frac{C}{T + F} \quad (2.4)$$

Den sannolikhet som skatteverket spelar med blandade strategier är alltså en funktion av skatten och straffsatsen, medan skattebetalarens sannolikhet för fusk beror av kostnaden för kontroll relativt skatteverkets intäkter. Se bilagan för detaljerade härledningar.

Den straffsats som vanligen används i Sverige vid påkommet skattefusk är fyrtio procent av det undandragna beloppet (Skatter i Sverige 2007). Antar vi en proportionell skatt på trettio procent, ser vi att sannolikheten för kontroll måste vara så hög som 43 procent för att skattebetalaren skall vara indifferent mellan att fuska och att inte göra det. En sådan siffra är klart orealistisk – sannolikheten för revision av deklARATIONEN ligger under inga omständigheter över tio procent.⁶ Med sådana nivåer på kontrollen förutsäger modellen ett omfattande skattefusk i jämvikt, vilket inte alls ligger i nivå med vad som faktiskt observeras; skattefelets andel av inkomstskatten uppskattas till fem procent (Skatter i Sverige, tabell 10.14).

⁶ Skatteverket uppger ingenstans i vilken omfattning man utför kontroller av deklARATIONER, men det totala antalet kontroller är starkt begränsat på grund av budgetminskningar. 2001 berördes 25 000 personer av skattetillägg för oriktig inkomst, exklusive skönstaxering (Carlquist 2002) att jämföra med runt 7,5 miljoner deklARATIONER samma år (Skatter i Sverige, tabell 11.1). Kontrollerna torde således knappast vara omfattande.

Man kan tänka sig ett antal möjliga förklaringar till att skatteundandragandet inte ligger på en högre nivå:

- **Skattebetalarens möjligheter att fuska är begränsade**

Eftersom större delen av inkomsten rapporteras från arbetsgivaren direkt till skatteverket, är det många som inte har möjlighet att undandra sig skatt i den utsträckning de kanske skulle vilja (se Andreoni m fl 1998). Något som stöder denna teori är att skattefusket bedöms som mer omfattande inom branscher där man själv rapporterar in sin inkomst till skatteverket (Skatter i Sverige s 221 ff). Administrativa åtgärder kan ha en stor betydelse för nivån på skattefusket.

- **Skatteverket kan inte fritt sätta sanktionsnivån för skattefusk**

För att påverka nivån på skatteundandragandet ska skatteverket enligt modellen kunna laborera med både sannolikheten till kontroll och straffets storlek. I realiteten har man inte så stor handlingsfrihet. Det existerar två parallella sanktionssystem för att komma tillrätta med skatteundandragandet. Det *straffrättsliga* sanktionssystemet, som främst regleras genom skattebrottslagen, syftar till att förhindra skattefusk och regleras av de allmänna domstolarna. Det *administrativa* sanktionssystemet syftar till att ge de skattskyldiga incitament till att vara noggranna när de deklarerar och lämnar andra uppgifter till skatteverket, genom att kunna påföra skattetillägg och förseningsavgifter när misstag föreligger. Dessa avgifter beslutas normalt av skatteverket som första instans, och kan överklagas i förvaltningsdomstolarna. Den huvudsakliga orsaken till detta arrangemang är att bördan på domstolar och rättsväsen skall minskas.

Skatteverket kan alltså enbart besluta om avgifter. Visserligen har man som förhandlingsvapen möjligheten att sänka skattetillägget, men för att öka skattelydnaden hade det behövts utrymme åt andra hållet. Det är vidare högst troligt att budgetrestriktioner begränsar möjligheten till kontroller utöver dem som redan utförs. Trenden i Sverige och internationellt går snarare mot färre kontroller och mindre kännbara sanktioner än det motsatta (Skatter i Sverige s 257 ff). Däremot kan man observera en ökad flexibilitet, i den senaste rapporten konstateras att

”[möjligheten] att göra mer nyanserade bedömningar av frågan om skattetillägg i varje enskilt fall [har] utökats och förbättrats.” (Skatter i Sverige s 262)

Detta är å andra sidan i linje med teorin, som säger att skatteverket skall kunna sätta höga straff för att avskräcka från fusk, men att denna rörelsefrihet ska vara så stor som möjligt.

Antar vi att skatteverkets mål är att maximera skatteintäkterna är den mest kostnadseffektiva utvägen att höja straffet och sänka sannolikheten för kontroll, kontrollerna är som ovan nämnts kostsamma medan straffets avskräckande effekt så att säga är gratis. Detta är dock inte något man alls observerar i verkligheten – det ytterst sällsynt att dömas till fängelse för skattebrott,⁷ och bötesnivåerna är om man döms låga. Detta beror i mycket på att straff måste harmoniera med det allmänna rättsmedvetandet och det övriga rättssystemet.

För de flesta skulle det intuitivt kännas stötande om straffskalan för skattefusk överensstämde med den för mord. Även om ett strikt samhällsekonomiskt resonemang tillämpas står det klart att skattefusk inte utgör ett grovt brott. Kostnaderna för skattefusk kan uppskattas uppgå till förlorade skattemedel och en del allokering förluster, den tid det tar att skatteplanera och själva skatternas inverkan på beteendet. Jämfört med exempelvis en misshandel och de direkta och indirekta kostnader den medför är detta inte mycket. Att skärpa straffskalan för skattefusk så att den inte längre skulle stå i proportion till det övriga rättssystemet skulle strida mot det allmänna rättsmedvetandet och riskera att urholka systemets legitimitet.

Det kan också vara så att skatteverket begränsat sitt handlingsutrymme av taktiska skäl. Ytterst har vi i skattespelet en förhandlingssituation där båda parter har intresse av att komma överens, skatteverket för att få in skatteintäkter och skattebetalaren för att få tillgång till de offentliga varor som skatterna kommer att gå till. Genom att avstå från en del av sitt handlingsutrymme kan skatteverket (och bakom det staten) underlätta förhandlingarna med skattebetalaren. För att denna taktik ska fungera krävs en trovärdig självbindning (*credible commitment*, se Ellingsen och Weibull 2006). Man kan nog anse att skatteverkets begränsade budget och omöjligheten i att skärpa straffen för ”vanliga” skattefuskare gör att detta villkor är uppfyllt.

⁷ Med skattebrott betecknas förfaranden som avser större belopp och som utförs avsiktligt eller av grov oaktsamhet (Skatter i Sverige, s 268). Närmare bestämmelser återfinns i Skattebrottslagen (1971:69). I Sverige döms några hundra personer om året till fängelse för skattebrott (Skatter i Sverige, tabell 11.23). En möjlig förklaring till att siffran är så låg är att de flesta som befins skyldiga till skattebrott också har begått bokföringsbrott, och som straffsatsen är högre för detta brott konsumeras skattebrotten och försvinner ur statistiken. Antalet årligen anmälda skattebrott uppgår till runt 3 500 (ibid, tabell 11.19).

- **Skattebetalaren känner inte kontroll sannolikheten**

Tvärt emot antagandet är det inte alldeles lätt att genomskåda skatteverkets strategier. Man är från skatteverkets sida inte alls villig att avslöja hur troligt det är att en viss deklaration kommer att kontrolleras (se fotnot 5). Bland skattebetalarna håller två av fem det för troligt att skattefusk från deras sida skulle upptäckas av skattemyndigheten, och bara en av tio känner sig säker på att komma undan (Skatter i Sverige s 259 f). Föreställningen att skatteundandragande inte lönar sig på grund av risken för uppräckt tycks sålunda vara utbredd. Intressant nog leder detta till ett genomsnitt som motsvarar p^* i (2.4); det är alltså inte omöjligt att skatteviljan upprätthålls delvis genom felaktiga föreställningar hos allmänheten.

Sannolikheten för skattefusk minskar när man känner sig personligt drabbad av kontroller (Andreoni m fl 1998), vilket ytterligare talar för att spridda revisioner kan vara tillräckligt för att upprätthålla skatteviljan. Trots allt är det inte den verkliga sannolikheten utan den upplevda som är avgörande för hur skattebetalaren handlar. Det är dock värt att notera att majoriteten av allmänheten inte anser att skattefusk kommer att upptäckas, och enbart ogrundade föreställningar kan knappast vara tillräckligt för att säkerställa den ringa graden av skatteundandragande som observeras.

- **Skattebetalaren vill inte fuska**

Möjligheten att det förekommer sociala normer som förhindrar skattefusk bör inte förbises. Denna förklaring är inte bara intuitivt trovärdig, förekomsten av sociala normer kan i olika sammanhang beläggas empiriskt (se Lindbeck m fl 2004). Tsakumis m fl (2007) finner att länder med hög skattemoral också har en låg nivå av skattefusk. Man undersöker empiriskt sambandet mellan skattefusk och variabler som kan kopplas till närvaron av sociala normer, som tilltro till offentliga institutioner och tanken att ekonomiska ojämlikheter skall korrigeras genom omfördelning av skattemedel.

I kollektivistiska samhällen kan vissa gruppers sociala normer upplevas som viktigare än lagarna, och i synnerhet om avståndet till makten är stort och samhället upplevs som orättvist kan viljan att betala skatt vara svag. Värderas enskild framgång och rikedom högre än önskan att minska sociala orättvisor påverkas också skattemoralen negativt. Sverige framstår med måtten i denna undersökning som ett land med mycket stark skattemoral, och att skattefusket inte är så omfattande framstår i detta ljus som föga förvånande.

- **Samhällsspecifika faktorer**

Några ytterligare förklaringsmöjligheter förtjänar att nämnas. Den överlägset starkaste förklaringen till stark skattemoral som Tsakumis m fl (2007) nämner är välståndet: rika länder har mindre skattefusk än fattiga, allt annat lika. I verkligt fattiga länder kan skatteundrandragande bero på likviditetsbrist, här rör det sig ofta om bytesekonomier och liknande där pengar att betala skatten med helt enkelt inte finns. Har man en mycket låg inkomst kan det också vara svårt att avstå en del till skatter, om det som blir kvar inte räcker till livets nödtröft.

I synnerhet i auktoritära länder kan skatteundrandragande ses som en form av passivt motstånd mot regimen (Frey och Torgler 2007). Litar man inte på att staten kommer att använda skatteintäkterna på ett för medborgarna gynnsamt sätt kan man känna sig moraliskt förpliktigad att inte bidra till statens utgifter. Möjliga sådana fall kunde vara exempelvis förtryck av den egna folkgruppen eller flagrant korruption från myndigheternas sida.

I ett samhälle där offentliga institutioner från början inte är väl uppbyggda kan det vara svårt för skattenormen att få fäste, i synnerhet om myndigheterna inte vidtar några mer omfattande åtgärder för att utvidga och reformera dem. Misstro till korrupta institutioner och missnöje med hur statens affärer sköts kan också i mer demokratiserade länder tas som ursäkt till att undandra sig skatt. Vad som vanligtvis hade setts som ett lagbrott, skattefusket, förvandlas till en protesthandling och en form av civilt motstånd och därigenom inte klandervärd.

3 Sociala normer

Sociala normer diskuteras ur ett allmänt och ekonomiskt perspektiv. Möjliga ansatser att inlemma dem i den spelteoretiska modellen från tidigare kapitel görs.

3.1 Allmänt om normer

De flesta har säkert en allmän uppfattning om vad som kännetecknar en social norm, men för att närmare kunna studera deras inverkan på viljan att betala skatt krävs mer precision än en allmän föreställning. James Coleman kännetecknar i sin *Foundations of Social Theory* (1994) sociala normer som de handlingsmönster en grupp av personer anser som lämpliga och riktiga, respektive olämpliga och oriktiga (s 242). Den grupp som skapar och upprätthåller en norm anser sig dra fördel av att den följs och ta skada av att någon bryter mot den. Upprätthållandet sker med hjälp av sanktioner i form av sociala belöningar för den som följer normen och bestraffningar för den som bryter mot den, denna bestraffning benämns stigma. Normer kan också upprätthållas genom *internalisering*, det vill säga att den som lyder under en social norm känner skuld och skam om han bryter mot normen, men stolthet och belåtenhet när han följer normen.

Coleman poängterar normernas informella och sociala sammanhang jämfört med vanliga lagar, som har en legal och formell grund att vila på. Således kan sociala normer existera i frånvaron av lagar, men också jämsides med dem, i vilket fall man talar om *institutionalisering*, eller i konflikt med lagarna.

Många ekonomer fokuserar på konsekvenserna av en social norm. Elster (1996) poängterar det sociala sammanhanget, upprätthållandet genom sanktioner och att sociala normer vidmakthålls genom internalisering, och även Ostrom (2000) sätter den gemensamma förståelsen för vilka handlingar som är obligatoriska, tillåtna eller förbjudna i centrum. Lindbeck (1997) fokuserar både på de sociala konsekvenserna och på att sociala normer kan upprätthållas via internalisering. Men för att närmare förstå den sociala norm som styr skattebetalning, hädanefter *skattenormen*, måste man börja från början.

Ullman-Margalit (1977) klassificerar skattenormen som en social norm av *fångarnas dilemma*-typ. Benämningen fångarnas dilemma syftar på koordinationsproblematiken i en tänkt situation där två fångar kan välja mellan att hålla samman och neka till ett brott, eller svika överenskommelsen och peka ut den andre, se figur 2. För den enskilde fången är det alltid bättre att svika den andre oavsett vad han gör, vilket leder till ett utfall som är sämre än om båda hade samarbetat. Jämfört med skattespelet i figur 1 finns här en jämvikt i rena strategier. Dilemmat ligger i om fångarna ska våga handla mot sin optimala strategi för att kunna nå det bästa utfallet.

	C	D
C	1 1	-1 2
D	2 -1	0 0

Figur 2. Fångarnas dilemma. Fånge 1, till vänster, kan antingen välja att hålla samman med fånge 2 (C) eller så kan han välja att inte svika honom (D). Oavsett vad fånge 2 väljer så är det alltid bättre för fånge 1 att välja D. Vi hamnar således i en situation där jämvikten blir (DD) med än klart sämre pay-off, enskilt som sammanlagt, än om båda hade valt (CC).

Överfört till den situation skattebetalaren möter så är strategin ”betala skatt” liktydigt med att samarbeta, medan ”skattefuska” motsvarar att svika den andre. I denna jämförelse resulterar inte jämvikten i en total frånvaro av skatteintäkter, eftersom staten med sitt våldsmonopol kommer att kunna driva in en del pengar. Snarare kan resultatet tänkas bli en liten svag stat där de offentliga intäkterna är så låga att de inte räcker till ens det allra nödvändigaste, och exempelvis dåligt reparerade vägar och frånvarande polis gör att skattebetalaren förlorar mer än han vinner på att fuska.

Skillnaden jämfört med situationen i figur 2, där det högst konkret var två fångar som ställdes mot varandra, är det här att skattebetalaren mot ”alla andra”. Det är lätt att inse att individens bidrag till skatteintäkterna är ringa i ett samhälle av lite större storlek. Därför upplever individen att skadan för samhället om han fuskar är liten, samtidigt som den egna vinsten är stor. Samtidigt är vinsten av att betala skatt om ingen annan gör det liten, eftersom det egna tillskottet till statskassan aldrig är annat än marginellt. Incitamenten att betala skatt i normspelet och nå samarbetsjämvikten tycks vara ännu mindre än incitamenten att nå samarbete i fångarnas dilemma.

Denna koordinationsproblematik skapar en efterfråga på en social norm. När någon väljer att skattefuska medför denna handling negativa externaliteter för dem som valt att samarbeta och har betalat in skatt. Skattefuskaren blir en *free-rider* och de som tar skada av hans handlingar har ett intresse av att övervaka och bestraffa fusket (Coleman s 250f). Eftersom externaliteterna är utspridda över ett stort antal aktörer går det inte att direkt lösa problemet genom en direkt förhandling med fuskaren efter mönster av Coase⁸. Istället gäller det att träffa en multilateral överenskommelse, och detta resulterar efterfrågan på en social norm som stöder skattebetalande.

Empiriskt observeras också samarbete i just denna typ av situation snarare än den förväntade rationaliteten. Ellingsen och Weibull (2006) noterar att det tycks som om många sociala konventioner utvecklats för att underlätta koordination, och Ostrom (2000) tar det faktum att samarbete uppstår också i icke-upprepade spel som ett tecken på att ett normbegrepp finns nedärvt i människan. Moderna människor har ärvt en förmåga att utveckla och tillgodogöra sig sociala normer, på samma sätt som de har en förmåga att inhämta grammatiska regler och konstruktioner. Ur ett evolutionärt perspektiv var det personer med förmågan att samarbeta som överlevde i högst grad, och vidarebefordrade dessa preferenser och arv till kommande generationer. Förmågan att ta in sociala normer är alltså nedärvd, men vilka normer som utvecklas, och hur starkt, beror snarare på faktorer i omgivningen.

Det förefaller troligt att en skattenorm har kunnat uppkomma i en sådan situation som beskrivits, och att den också upprätthålls via institutionalisering och internalisering. Vad gäller just skattenormer är det troligt att institutionaliseringen, det vill säga lag om skattebetalning, föregick den sociala skattenormen. Troligare än att det historiskt sett har fortplantats en norm som sagt att skatten till varje pris ska betalas är att skattenormen har vuxit fram med välfärdsstaten. I det förindustriella samhället betraktades skattebetalning snarast som ett ovanifrån påtvingat nödvändigt ont som för den enskilde enbart medförde en minskad inkomst. Typiska användningsområden för skatterna, som krig och palatsbyggen, var ingenting som var gemene man till fördel. För att tala med Tsakumis m fl (2007) begrepp kan det förindustriella samhället betecknas som ett samhälle med låg skattemoral. Troligast är att skattenormen har vuxit

⁸ För att problemet med externaliteter ska gå att lösa via marknaden krävs bland annat klart definierade äganderätter, få deltagare som berörs av externaliteterna och låga transaktionskostnader vid förhandlingarna. Dessa villkor som uppfylls inte i situationen med skattefusk. Se också Hindriks och Myles (2006).

fram med välfärdsstaten i takt med att skattebetalaren började uppleva att skattemedlen användes till dennes nytta.

Det finns ett synsätt som anser att all skatt som samlas in utöver det som behövs för att upprätthålla nattvaktarstaten är stöld.⁹ I ett förindustriellt samhälle är detta en inte orimlig uppfattning. De flesta förindustriella samhällen kännetecknades inte av någon större demokratisk frihet, utan snarare präglades de av förtryck och svaga institutioner. Som vi har sett kan skattefusk i vissa regimer vara en väg till passivt motstånd och därmed inte klandervärd, även om det naturligtvis är till men för skattemoralen. Sociala normer är till sin karaktär trögrörliga och förändras endast långsamt över tid (se Lindbeck 1997), så när demokratisering inträder och behovet av skatteintäkter ökar uppstår problem.

Nyvalda politiker vill naturligtvis uppfylla sina vallöften och säkra återval, och vägen till det kan vara genom att expandera de offentliga utgifterna. Detta är en åtgärd som kräver resurser. En norm som ”skatten ska undvikas så mycket som möjligt” leder till vikande skatteintäkter, vilket kan allvarligt försena samhällets utveckling. Om skatthenormens framväxt är samtidigt med industrialiseringen eller kanske välfärdssamhällets framväxt kunde under en övergångsperiod den gamla normen som ledde till omfattande skattefusk kompenseras av en ständigt ökande tillväxt.

Med tanke på att sociala normer kan beskrivas som trögrörliga kan det möjligen vara förvånande att skatthenormen kunde uppstå förhållandevis snabbt. Att en social norm skapas på mindre än en generation är dock inte unikt. När lagen mot barnaga infördes på sjuttioalet var det inte en allmänt accepterad åsikt att det var fel att slå sina barn, men på bara några årtionden har den allmänna opinionen svängt så att det nu är starkt stigmatiserande att bli anmäld och dömd. Synen på rökning har genomgått en liknande förvandling: vad som för några årtionden sedan uppfattades som vardagligt och fräckt är idag förknippat med dålig karaktärsstyrka och för tidig död. Även de normer som omger internetanvändning och social samvaro på nätet bör nämnas i detta sammanhang – på häpnadsväckande kort tid har sociala normer för umgänge utvecklats utan någon tidigare förebild.

⁹ En känd förespråkare för denna ståndpunkt är Robert Nozick, se till exempel Epstein (2005) eller varför inte Nozick (1978) för argumenten i sin helhet.

För att skattenormen skall kunna upprätthållas krävs dock mer än att den är institutionaliserad. Ganska troligt är att de sociala belöningar som tillfaller den som följer skattenormen i första hand kommer från individen själv – den som betalar in sin skatt känner sig stolt över sitt handlande och nöjd med att ha undvikit frestelsen att fuska. Se dock nästa avsnitt för en annan möjlig tolkning.

Ett sätt för normer att internaliseras är genom språket (Lindbeck 1997). Den som undandrar sig skatt kallas i dagligt språkbruk för skattefuskare och smitare, knappast en positiv benämning. Medan ordet ”skattebrottsling” ger associationer till en ljusskygg individ som smusslar med kvitton och smider avancerade planer, så skapar ett begrepp som ”trafikbrottsling” bara förvirring, vilket talar för att trafikförseelser knappast betraktas som lika allvarliga. Också myndigheterna bidrar till internaliseringen av skattenormen. Man kan finna exempel på upplysningskampanjer som förkunnar att ”skatterna bär upp vår åldringsvård” och andra budskap som syftar till att inskräpa att den som inte betalar sin skatt sviker samhället (Skatter i Sverige s 220).

3.2 Ekonomiskt perspektiv

Det är inte okänt bland ekonomer att upprepat spel kan möjliggöra ett bättre resultat än att spela samma jämvikt gång på gång (Ellingsen och Weibiull 2007). Genom att tillåta för ett (oändligt) antal upprepningar är det möjligt att visa att det lönar sig att samarbeta, givet att diskonteringsfaktorn inte är för hög i förhållande till utfallet.¹⁰ En jämviktsstrategi är att samarbeta så länge som motparten gör det, och sedan välja att inte samarbeta om denne sviker. Det är nödvändigt att spelarna är tillräckligt tålmodiga och har mer än en period i sikte för att den önskvärda jämvikten skall kunna uppnås, och också när så är fallet krävs hot om vederläggning för att upprätthålla samarbetet.

När det gäller skattebetalningsspelet kan det kanske inte sägas att antalet perioder är oändligt. Snarare är det så att varje skattebetalare kan tänkas ha en ganska god bild av hur många perioder han har kvar att spela, och man kunde förvänta sig att viljan att betala skatt sjunker med åldern. Att svika i livets sista period gör att man maximerar utdelningen men inte behöver uppleva straffet. Empiriskt observerar man ett mycket starkt samband mellan ålder och skatte-

¹⁰ För en närmare diskussion, se till exempel Varian (2006).

fusk, men det är negativt (Andreoni m fl 1998). Ju äldre skattebetalaren är, desto mindre skattefusk observeras.

Det hot som upprätthåller önskad jämvikt är att motparten vägrar att samarbeta vidare om spelaren sviker – i skattespelet måste detta vara jämställt med att bli utestängd från alla statligt finansierade projekt.¹¹ Då kollektiva varor kännetecknas av icke-exkluderbarhet, kan detta med mindre än att den skyldige utvisas för all framtid vara svårt att åstadkomma. Visserligen står finansieringen av kollektiva varor bara för en marginell del av statens utgifter, men inte heller från de privata varor som tillhandahålls av staten är det tillåtet att exkludera skattefus-kare. En person som har undandragit sig skatt och ertappats med detta är inte för den skull förbjuden att utnyttja den allmänna sjukvården, för att få tillträde krävs inte på minsta vis ett uppvisande av godkänd deklARATION. Den möjlighet att använda hot för att göra samarbetsstrategin möjlig som finns för två spelare torde vara hart när omöjlig att reproducera när det handlar om skattebetalning. Det tycks som om efterfrågan på sociala normer uppstår också här.

En utväg är att följa Posner (2000) och se på skattenormen som en del av en signalmodell. Posners modell går i korthet ut på att befolkningen kan indelas i två kategorier, bestående av ”goda” och ”dåliga”. De goda är intresserade av samarbete under flera framtida perioder, och kännetecknas av att de har en låg diskonteringsfaktor. De dåliga däremot är bara intresserade av att få ut så mycket som möjligt av den innevarande perioden. Detta gör de genom att låtsas tillhöra de goda men sedan svika.¹² För att kunna undvika kontakt med de dåliga behöver de goda något sätt att skilja ut varandra, en signal. Denna signal är en handling som det kostar att utföra, och denna kostnad medför att de dåliga inte imiterar handlingen.

En social norm definieras av Posner som ett beteende som upprätthåller en (separerande) jämvikt, där de goda endast interagerar med varandra och de dåliga med varandra eller inte alls. Den som bryter mot normen sänder ut en signal att man är av den dåliga typen och drabbas av ett stigma, som därmed sänker inkomsten i alla framtida perioder. Det är rädslan för detta stigma som garanterar laglydigheten.

¹¹ Man kan invända att straffet för skattefusk består i böter eller fängelse, men detta gäller bara för en period. I rättsstaten måste den som avtjänat sitt straff behandlas lika med alla andra – möjligheten att sänka payoffen för alla kommande perioder finns alltså inte.

¹² Det är denna handling som ger högst pay-off i fångarnas dilemma.

En sådan signal kan vara att betala skatt. Som vi har sett är risken att skatteundandragande avslöjas liten i förhållande till den förväntade vinsten. Genom att följa skattenormen och inte fuska signalerar individen att han är av den goda typen och intresserad av samarbete, eftersom han utför en kostsam handling trots att han inte hade behövt. Om en tillräckligt stor del av allmänheten tillhör de goda kommer en jämvikt att upprätthållas.

Att höja straffet för skattefusk leder enligt Posners modell till att skatteundandragandet ökar. När den förväntade vinsten av att fuska minskar är det inte längre lika kostsamt att *avstå* från att fuska, så det blir lättare att imitera de goda typerna och signalvärdet minskar. I förlängningen kan detta leda till att de goda typerna substituerar till en annan, kostsammare signal, som inte behöver vara lika bra för skatteintäkterna. Signalvärdet kan också ökas genom att mer information om skattefuskar göras tillgänglig. Detta, menar Posner, har både för- och nackdelar. Visserligen ökas signalvärdet, men skatteverkets förhandlingsutrymme att byta samarbete mot tystnad försvinner. Detta lovar att sänka de förväntade skatteintäkterna och minska samarbetsviljan hos dem som åker fast, vilket ökar kostnaderna att jaga dem. I Sverige undviker skatteverket detta problem genom att offentliggöra alla deklarerationer. Detta stärker inte bara signalvärdet av att sanningsenligt deklarerera hela sin inkomst, viljan hos skattebetalaren att yrka diverse avdrag som kan skada anseendet minskar. Sammantaget torde effekten bli ett avsevärt mindre skatteundandragande.

Man kan betrakta också normen som signal ur ett historiskt perspektiv. Med framväxten av det industrialiserade samhället och urbaniseringen förändrades samhällsbilden drastiskt. Där man tidigare levde i små byar eller samhällen där informationen om andra var god, eller åtminstone lätt att få tag på, så var varje individ i staden hänvisad till att interagera med personer om vilka han knappt hade någon information alls. Det var med andra ord svårt att veta om dessa personer var av den goda eller av den dåliga typen. En klassisk strategi för lurendrejare var att klä sig propert och dyrt och uppträda med fina manér, för att imitera de välbärgade, som antogs tillhöra den goda typen. Behovet av pålitliga signaler blev allt större.

Med det framväxande informationssamhället kan man kanske förutsäga att betydelsen av att följa skattenormen minskar. Ju enklare det är att skaffa sig trovärdig och omfattande information om en potentiell motpart, desto mer minskar värdet av signaler som lätt kan imiteras. Det kan hållas för troligt att om det med andra, mindre kostsamma metoder kan göras klart att någon är en lämplig samarbetspartner, kan man bortse från eventuella brister i skattemoral.

3.3 Likheter och skillnader

Ur ett sociologiskt perspektiv uppstår sociala normer som en följd av ett behov av att lösa ett koordinationsproblem, till exempel hur problemet med *free-riders* ska hanteras. Man kan säga att en social norm ”talar om” vilka handlingsmönster som är eftersträvansvärda, då det är dessa som löser problemet. Det är en fördel för alla inom den grupp som står inför problemet att normerna följs och upprätthålls, vilket kan ske exempelvis genom sociala belöningar för den som följer normen och bestraffningar (stigma) för den som bryter mot den, men också genom internalisering där den som lyder under normen själv bestraffar respektive belönar sitt handlande. En social norm kan också upprätthållas genom institutionalisering, och för de allra flesta normer kan man anse att en kombination av alla faktorer verkar för upprätthållandet.

En grupp av nationalekonomer fokuserar på dessa egenskaper när de studerar sociala normers inverkan på handlandet. Om en vid första påseendet rationell handling medför att en social norm måste brytas, kan detta i sig vara tillräckligt för att den förväntade nyttan skulle vara lägre än om handlingen inte utförts. En annan angreppspunkt är att betrakta sociala normer som en del av en signalmodell, och där anse att det enbart är rädslan för ett stigma som styr handlandet.

4 Utvidgning av modellen

Sociala normer inlemmas i modellen enligt antaganden i föregående kapitel. Hur normerna uppträder i de olika försöken jämförs med grundläggande antaganden om hur beteendet bör se ut.

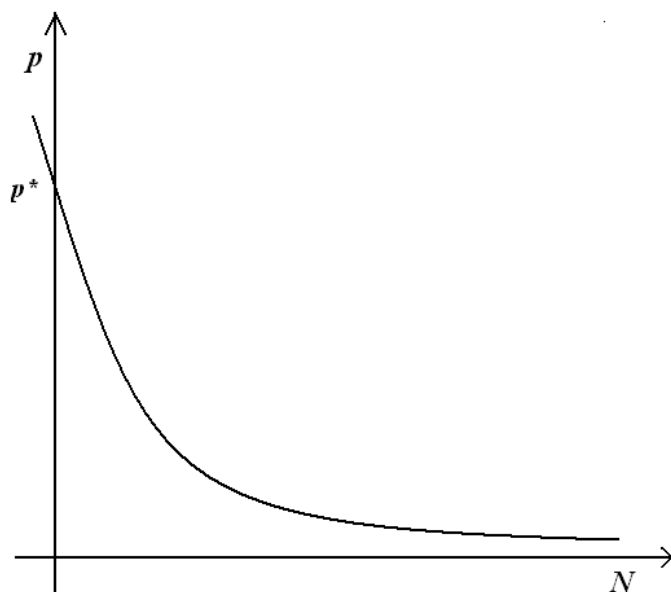
4.1 Inlemma sociala normer

Den grundläggande idén bakom introduktionen av sociala normer är att deras närvaro i modellen kommer att förklara en del av det saknade skattefusket, detta eftersom de sociala normerna gör det kostsamt att fuska, både ur ett ekonomiskt och ur ett socialt perspektiv. Men man kan tänka sig ett antal olika sätt att uppnå denna påverkan. Vi kommer att se hur både signalmodellen och internaliserade normer påverkar skattebetalningsviljan. En situation där nyttan av inkomsten minskar när den uppnås genom fusk är inte helt otänkbar.

Några ytterligare antaganden kan behöva göras. Som vi har sett kan bristande demokrati och missnöje med myndigheterna leda till skattefusk som en protesthandling eller passivt motstånd. Vi gör därför antagandet att inget passivt motstånd är nödvändigt och att missnöje med hur landet styrs ventileras på övligt sätt via allmänna val och andra påtryckningskanaler. Inte heller finns någon likviditetsbrist och skattebetalarens överlevnad är inte avhänglig av om han slipper skatt. I övrigt kan antagandet med standardmässiga antaganden behållas.

Vad gäller normernas påverkan kan vi vänta oss att ju starkare normen upplevs, desto svårare blir också stigmat vid avvikande beteende, och vinsten av att fuska minskar. Kontroll sannolikheten i jämvikts kan förväntas minska med ökande styrka på skattnormen. Andra antaganden är också möjliga. Det är inte otänkbart att ”marginalstigmat” är avtagande – den som upprepade gånger bryter mot en social norm blir så att säga härdad och upplever mindre och

mindre obehag för varje gång.¹³ En möjlig gestaltning av sambandet mellan p och skattenormens styrka ges i figur 3.



Figur 3. Möjligt utseende på skattenormkurvan. Figuren ger en föreställning av hur styrkan på sociala normer kan relateras till sannolikheten för kontroll vid en given nivå på skatteintäkterna. Ju starkare skattenormen upplevs, desto lägre kan p tillåtas vara utan att skatteintäkterna minskar.

Figuren är dock bara till för att ge en uppfattning om utseendet, och skall inte tolkas alltför bokstavligt. I det fall skattenormen är noll (det vill säga inte existerar) är vi tillbaka i utgångsfallet i kapitel två, och skattebetalaren gör sina överväganden helt enligt standardmässiga nationalekonomiska antaganden, även om antagandet om riskneutralitet bibehålls. Som vi har sett kommer detta att medföra kontrollsannolikheten p^* (se 2.4). Sannolikheten för kontroll kan dock aldrig bli noll – en skattenorm som är så stark att den i sig säkerställer maximerade skatteintäkter kan inte anses som trovärdig.¹⁴

4.2 Statusförlust

Redan Allingham och Sandmo (1972) beaktade möjligheten att upptäckt skattefusk medför en statusförlust i samhället. Denna statusförlust (stigma) minskar då i sig nyttan av att fuska. Detta gör att skattespelet förändras något för skattebetalarens del, se figur 4.

¹³ En situation med ett tröskelvärde är inte otänkbar: små mängder fusk kan anses vara acceptabla, då dessa kan bero på misstag eller oförstånd. Dock har vi i modellen uteslutit att fel kan förekomma, och vi tillåter inte heller för små missnöjeshandlingar även om de kan te sig nog så realistiska. En utvidgad modell borde tillåta för detta.

¹⁴ I det fall normen uppmuntrar till skatteundandragande kan möjligen $p > p^*$ motiveras, men denna situation är knappast trolig och stöds inte av empiri.

	Kontroll	Ingen kontroll
Fuska	$Y-T-F-S,$ $T+F-C$	Y 0
Inte fuska	$Y-T$ $T-C$	$Y-T$ T

Figur 4. Utvidgning av skattespelet (i). I detta spel minskar skattebetalarens pay-off i det fall han väljer att fuska och detta upptäcks med en statusförlust S . Skatteverkets utfallsstruktur är oförändrad.

Den kostnad som skattebetalaren upplever vid upptäckt fusk utgörs som i ursprungsmodellen av böter och straffskatt. Statusförlusten ska snarare förstås som att nyttan vid upptäckt fusk minskar med en viss mängd, då den ertappade fuskaren upplever ett stigma. Jämfört med (2.2) kommer den förväntade inkomsten att maximeras med avseende på

$$EI = (1-p)[(1-e)(Y-T) + eY] + p[(1-e)(Y-T) + e(Y-T-F-S)] \quad (4.1)$$

Där statusförlusten S endast uppträder i det fall fusket upptäcks. Skatteverket har samma förväntade intäkter som tidigare, vilket leder till jämvikten

$$p_s^* = \frac{T}{T+F+S} \quad (4.2)$$

Se bilagan för detaljerade härledningar. Ju större statusförlusten är, desto mer tillåts skatteverket att sänka sin sannolikhet för kontroll. Vidare är denna effekt avtagande. Det kan dock konstateras att statusförlusten måste vara avsevärd för att p skall kunna sänkas till trovärdiga nivåer, och en så stor statusförlust är helt enkelt inte realistisk. Det måste dock sägas vara svårt att närmare kvantifiera S .

Det står klart att det här inte rör sig om ett fall med internaliserade normer – i så fall skulle känslor av skuld och skam uppträda också när fusket inte upptäcks. Snarare rör det sig här om en situation jämförbar med Posners modell. Skälet till att skattenormen följdes i denna modell

var att detta förväntades ge en högre inkomst i innevarande och framtida perioder. Att bryta mot skattenormen medförde att den förväntade inkomsten minskade avsevärt, eftersom man signalerat att man tillhörde de ”dåliga” och inte kunde förväntas vara en pålitlig samarbetspartner. Det var rädslan för detta stigma som garanterade laglydigheten. I Posners modell är det stigmas konsekvenser i följande perioder, nämligen sänkt inkomst, som verkar avskräckande. Om denna modell skall vara trolig måste ett dynamiskt perspektiv användas. Överväganden i innevarande period påverkar inte bara nuvarande inkomst, utan också framtida.

4.3 Internaliserade normer

En annan möjlighet är att skattenormen är internaliserad, så att skattebetalaren känner skam och skuld när han fuskar.¹⁵ Oavsett om han blir ertappad eller inte minskar således nyttan av att fuska med en viss mängd. Det förändrade spelet kan ses i figur 5.

	Kontroll	Ingen kontroll
Fuska	$Y-T-F-s,$ $T+F-C$	$Y-s$ 0
Inte fuska	$Y-T$ $T-C$	$Y-T$ T

Figur 5. Utvidgning av skattespelet (ii). Skattebetalarens pay-off minskar med s om han väljer att undandra sig skatt, oavsett om han blir upptäckt eller inte. Detta beror på att skattenormen är internaliserad, vilket ger upphov till känslor av skam och skuld när skattebetalaren bryter mot den. Skatteverkets utfallsstruktur är oförändrad.

Den förväntade inkomsten beräknas då från

$$EI = (1-p)[(1-e)(Y-T) + e(Y-s)] + p[(1-e)(Y-T) + e(Y-T-F-s)] \quad (4.3)$$

Skattebetalarens samvetsproblem s uppträder vid fusk vare sig han blir upptäckt eller inte. Det är tänkbart att nivån på s beror på fuskets storlek, men det är minst lika troligt att det rör sig om en allmän känsla som är associerad med själva förbrytelsen. Det är då själva förekomsten

¹⁵ Enligt kapitel 3 kommer skattebetalaren dessutom att känna tillfredsställelse när han inte fuskar. Hellre än att införa ytterligare en variabel, antar vi att detta är normaltillståndet.

av fusk snarare än omfattningen som bestämmer nyttoförlusten, själva det faktum att skattebetalaren bryter mot en internaliserad norm.

I jämvikten finner vi att

$$p_s^* = \frac{T - s}{T + F} \quad (4.4)$$

Vi ser att p minskar linjärt med s , se bilagan för detaljerade härledningar. Detta är inte någon realistisk situation eftersom det efter en viss tröskelnivå inte blir någon kontroll alls. Enbart internaliserade normer verkar inte vara tillräckligt för att säkerställa skattebetalningsviljan.

4.4 Avtagande nytta

Slutligen kan vi tänka oss att skattebetalaren upplever en minskad nytta av sitt fusk, så att inkomstökningen inte blir lika mycket värd som tidigare, utan avtar med en faktor $0 < \theta < 1$. Detta kan sägas vara ett annat sätt att representera konsekvenserna av att bryta mot en internaliserad norm. Det förändrade spelet ses i figur 6.

	Kontroll	Ingen kontroll
Fuska	$\theta(Y-T-F)$ $T+F-C$	θY 0
Inte fuska	$Y-T$ $T-C$	$Y-T$ T

Figur 6. Utvidgning av skattespelet (iii). Skattebetalarens hela inkomst minskar med en faktor θ i det fall han väljer att bryta mot skattnormen och undandra sig skatt. Skatteverkets strategier är oförändrade

Vi har således situationen

$$EI = (1 - p)[(1 - e)(Y - T) + e\theta Y] + p[(1 - e)(Y - T) + e\theta(Y - T - F)] \quad (4.5)$$

Vilket leder till jämviktslösningen

$$p_{\theta}^* = \frac{T - Y(1 - \theta)}{\theta(T + F)} \quad (4.6)$$

Förstaderivatans avseende på θ blir

$$\frac{\partial p}{\partial \theta} = \frac{Y - T}{\theta^2(T + F)} \quad (4.7)$$

Det vill säga sannolikheten för kontroll *ökar* ju starkare nyttominskningen av fusk är, medan andraderivatans är negativ. Se bilagan för detaljerade härledningar.

5 Diskussion

Resultaten utvärderas och diskuteras. Även ytterligare förklaringar till frånvaron av omfattande skatteundandragande övervägs.

5.1 Vad beror skillnaden på?

Ett uppenbart problem med skatteundandragande är att omfattningen är svår att mäta. Detta bidrar till svårigheten att jämföra modeller med verkligheten. Som skatteverket uttrycker det, skatteundandragandet är till sin natur fördolt, vilket gör att man tvingas använda mer eller mindre precisa metoder för att uppskatta problemets storlek (*Skatter i Sverige 2007* s 221). Det finns också olika typer av skatteundandragande, allt ifrån att arbeta svart eller fuska med finansiella tillgångar till att deklarerera felaktigt eller undvika vissa punktskatter (ibid). Det är dessutom troligt att själva existensen av skatter ger upphov till beteenden som annars inte hade observerats. Sammantaget kan det vara svårt att beräkna i vilken utsträckning skatteundandragande egentligen utgör ett problem.

De starkaste förklaringarna till det ”bristande” förväntade skattefusket finner jag vara administrativa hinder, en felaktig uppfattning hos skattebetalarna om risken att åka fast samt att förekomsten av en skattenorm minskar viljan att fuska. Det går även att tänka sig miljöfaktorer såsom skatteundandragande som en protesthandling mot misstyre i landet eller allmänt välstånd, som gör det lättare på en aggregerad nivå att få in skatter. Däremot ska man kanske inte tro att skattemoralen inom ett och samma land är starkare bland välsituerade än bland mindre välbeställda.

5.1.1 Administrativa hinder

Administrativa hinder kan vara sådant som att det för den vanlige skattebetalaren är svårt att undandra sig skatt. Eftersom arbetsgivaren rapporterar in inkomsten direkt till skattemyndigheten finns inte någon möjlighet att undandra sig någon större mängd skatt. Fortfarande kvarstår dock möjligheten att yrka avdrag i den egna deklARATIONEN, samt att inte uppge diverse mindre ”sidoinkomster”. När det gäller icke berättigade avdrag tror jag att den teknologiska

utvecklingen kan verka bromsande. Inkomstdeklarationen skickas numera ut förtryckt till en stor del av skattebetalarna, vilket minskat antalet misstag och slarvfel och sparat mycket tid och pengar. Sedan några år tillbaka erbjuder skatteverket möjligheten att deklarerat över Internet, och den som inte vill göra några ändringar i sin deklaration kan godkänna den genom att skicka iväg ett sms. Att ändra något kräver således en viss ansträngning, och eftersom skatteverket vidare lockar med att den som inte ändrar något kan få skatteåterbäringen snabbare minskar incitamenten till att fuska. För en person med mycket hög diskonteringsfaktor skulle möjligheten att få tillbaka på skatten snabbt till och med kunna överväga framför den större återbäring som vore möjlig vid fusk, men som skulle bli tillgänglig några månader senare.

Man skulle alltså kunna påstå att vissa presumtiva fuskare avstår av bekvämlighetsskäl. Om inkomsten kan sägas ha en avtagande marginalnytta kommer den extra inkomst några ogiltiga avdrag medför inte att bidra mycket till nyttan. Vägs detta mot det avsevärda besvär fusket skulle innebära är det inte omöjligt att man finner att det inte lönar sig.

Att uppge mindre sidoinkomster till skatteverket medför å andra sidan åtskilligt med besvär. En inkomst på några tusen för att man vaktat grannens barn eller gått ut med hunden räknas till exempel som skattpliktig inkomst (Skatter i Sverige 2007 s 223). Denna typ av inkomst är det dock försvinnande få som rapporterar in, och den är närmast omöjlig att kontrollera (se Jonsson 2007). Å andra sidan betraktas ett sådant handlande av gemene man knappast som skattefusk. Det verkar vara skatteverkets åsikt att lagstiftningen ska stå i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet. Man har föreslagit en höjning av fribeloppet, den beloppsgräns under vilket inkomstskatt inte behöver betalas och inkomster inte måste rapporteras in (se Jonsson 2007). Går denna åtgärd igenom kommer naturligtvis det faktiska skatteunddragandet att minska avsevärt, men man ska vara försiktig med att döma ut förslaget som enbart ett försök från skatteverkets sida att städa i statistiken.

Som vi har sett är institutionalisering ett sätt att upprätthålla sociala normer. Om det högre syftet är att garantera skattenormens fortlevnad, kan ett budskap från myndigheternas sida om acceptans mot smärre undandraganden vara ett sätt att öka förtroendet för resterande institutioner. Det är inte heller troligt att alla intäkter som tjänas svart verkligen skulle komma staten tillgodo om kontrollen intensifierades.

”Det är också Skatteverkets uppfattning att om verket fick resurser att hitta alla fel i form av felaktiga kostnader och redovisning skulle alla medvetna skatteundandraganden (fusk) bli försumbara men detta skulle inte vara en kostnadseffektiv användning av samhällets resurser.” (Skatter i Sverige 2007 s 241)

Det är naturligtvis resursslöseri att använda en begränsad budget för att jaga småsummor, i synnerhet när detta riskerar att reta upp medborgarna och i längden urholka skattemoralen.

5.1.2 Felaktig riskuppfattning

En starkt bidragande förklaring till den höga skatteefterlevnaden är med största sannolikhet ett felaktigt antagande i modellen: det är inte troligt att den genomsnittlige skattebetalaren korrekt kan uppskatta risken för kontroll, och sedan justerar sitt handlande efter det. Snarare handlar han efter en upplevd risk, och den är i allmänhet mycket högre än den verkliga.¹⁶ Antagandet att skatteverket öppet kungör kontrollfrekvensen är helt felaktigt – snarare är man ganska noga med att inte offentliggöra den. Också Klepper och Nagin (1989) betraktar den upplevda risken snarare än den objektiva som avgörande för skattebetalarens handlande.

Att skatteverket gör sitt för att öka den upplevda risken styrks av budskap i media (se till exempel Halleröd 2008, Sveriges Radio 2005, Eriksson 2007). Skattesmitare jagas i skatteparadis, allmänhetens tips om svartjobb kollas upp och svartarbetare skall få jagas på jobbet. Offentliga åtgärder av detta slag skapar inte bara föreställningen att det är ytterst svårt att komma undan med skattefusk (skatteverket tycks vara berett att gå så långt som till att betala för stulna kontouppgifter), de stärker ytterligare skattenormen genom att stigmatisera fuskare och offentligt brännmärka dem.

Detta är jämförbart med en situation när andra fuskare stigmatiserades – när nyvalda borgerliga ministrar tvingades avgå eftersom de inte betalat tv-licens, i vissa fall av principiella skäl, men där det inte ansågs lämpligt att representera det officiella Sverige om man inte bidrog enligt rådande sociala normer. Analyserar man detta enligt Posners modell har dessa ministrar skickat signalen att de är av den dåliga typen – de bidrar inte till det allmänna utan prioriterar sin egen utdelning. Reaktionen hos väljarna kan då tolkas som att det är troligt att de inte heller

¹⁶ Inte bara riskbedömningen är dålig, bedömningen av konsekvenserna är också mycket allvarligare än vad som motsvaras av verkligheten (Skatter i Sverige s 259 f). Huruvida det är stränga böter, sociala konsekvenser eller kanske en kombination av båda framgår inte.

i övriga handlingar kan väntas handla med samhällets bästa för ögonen. Därmed inte sagt att de inte följde de normer de upplevde, det är alls inte omöjligt att det existerar en norm inom partigruppen som säger att tv-avgiften inte bör betalas.

Man får nog säga att det centrala är skattebetalarens uppfattning om risken att hans fusk uppträcks som är av vikt för beslutet att fuska eller inte. Dock kan det inte anses för troligt att skatteverket i längden kan upprätthålla föreställningar om att fusk är svårt att komma undan med om så inte är fallet. Å andra sidan kan det vara svårt att vara den första att riskera nacken och fuska, även om det *ex post* visar sig vara både riskfritt och lönande. Ett visst samband mellan sociala normer och riskuppfattningen skall heller inte uteslutas. Frey och Torgler (2007) finner till exempel att den subjektiva risken att åka fast för skattefusk relateras närmre till pliktfaktorer, såsom skattenormen, än till objektiva riskfaktorer, som hur ofta upptäckt skatteundandragande observeras av skattebetalaren.

5.1.3 Sociala normer

Tanken att förekomsten av sociala normer ökar kostnaderna för skattefusk och gör det möjligt för skatteverket att sänka sannolikheten för kontroll utan att skatteintäkterna minskar kan inte förkastas. Vi vet sedan tidigare att ålder är en faktor som påverkar skattemoralen. Det är också så att kvinnor uppvisar mindre skattefusk än män (Andreoni m fl 1998). Befolkningens sammansättning påverkar således normernas inflytande. Man kan också tänka sig att yrke och social tillhörighet spelar in. När Lindbeck m fl (2004) analyserar möjligheten att sociala normer ligger bakom de ökande sjukskrivningstalen, finner man att arbetsplatsen har en signifikant inverkan. Som man uttrycker det, på vissa arbetsplatser bildas en "sjukskrivningskultur" där det är mer accepterat att sjukskriva sig av tveksamma orsaker. Det är inte otroligt att det på samma sätt bildas en "skattefuskarkultur" inom vissa sektorer.

Lindbeck (1997) betonar den lilla gruppens betydelse för normen. Även om en viss norm inte är accepterad i samhället i övrigt, kan den visa sig vara nog så stark och levnadskraftig inom en viss grupp, om denna har en stark sammanhållning. Glaeser m fl (1996) kommer till samma slutsats när de vilka faktorer som är av betydelse för ungdomsbrottslighet, och Tsakumis m fl (2007) kommer som vi har sett till slutsatsen att samhällen där enskilda grupper med normer som går i kors mot lagarna upplever en svag skattemoral. En skattefuskarkultur kan således upprätthållas en längre tid och det är inte omöjligt att den breder ut sig.

Skatteverket är inte omedvetet om att skattefusket är högre inom vissa branscher, och man koncentrerar en stor del av sina ansträngningar på att öka antalet kontroller här (Skatter i Sverige). Man kan också se att den upplevda risken av att åka fast för skattefusk ökas genom media och olika upplysningskampanjer (se till exempel Eriksson 2007). I branscher där skattnormen kan misstänkas vara svag höjs således *p*.

Lindbecks intresse är främst de vikande socialsystemen, så hans exempel kommer därifrån, när nedärvda normer kommer i konflikt med det nya välfärdssamhället. Normen ”du måste arbeta för ditt uppehälle” var förr i tiden nödvändig för överlevnad, det fanns ingen annan som skulle stiga fram och försörja den som inte arbetade. För den som kämpade för sin överlevnad var den enkelt att se till andra, framgångsrika personer, och imitera deras handlingsmönster för att på så sätt bli mer framgångsrika. Om dessa arbetade, vilket var nödvändigt, så arbetade man själv för att på så sätt få ett mer framgångsrikt liv. Föräldrar lärde sina barn att arbeta, eftersom de då skulle kunna klara sig i framtiden, och kunna se till sina gamla föräldrar när dessa själva inte längre orkade försörja sig. Institutioner som staten och kyrkan uppmuntrade arbete, för att få in skatter och slippa ta hand om fattiga, vilket ofta var kyrkans uppgift. Ur denna synvinkel kan exempel lagar mot lösdriveri och den lutheranska arbetsmoralen som varje söndag predikades, förstås.

Nu för tiden finns det incitament som talar emot denna norm (arbetsnormen). Med välfärdssamhällets framväxt är det möjligt att få ett dragligt liv och en försörjning utan att arbeta alls, men ändå observerar vi inte en så stor tillströmning till de sociala systemen som man hade kunnat vänta. Lindbeck håller för troligt att sociala normer anpassas efter förändringar i omgivande ekonomiska faktorer, men att detta sker med en viss tidsfördröjning.

Ju fler faktorer som arbetade för en viss norm, desto starkare och mer långlivad kunde den växa sig. Som exemplet ovan visar fanns det ett personligt intresse av att skapa en norm för att arbeta. Denna norm stöddes också av familjen, samhället och viktiga institutioner. Normerna kan institutionaliseras genom lagstiftning, vilket kan göra dem mer långlivade, något som även Ostrom anmärker på. Lindbeck talar också om språket som en förstärkare av normerna. Genom att skapa begrepp för den som handlar enligt normerna, eller bryter mot dem, och ge dessa begrepp en tydlig värdering, kan normer stabiliseras i samhället och fortplantas genom generationerna.

5.2 Hur fungerar normerna?

Djupare kunskap om *hur* sociala normer påverkar beteendet är viktigt. Själva existensen av skattenormen gör att kostnaden för att driva in skatt minskar; när villigheten att betala skatt ökar behövs inte lika frekventa kontroller av deklARATIONERNA, något som leder till minskade utgifter från skatteverkets sida eller möjligen effektivare resursanvändning. Man kan också tänka sig att existensen av sociala normer minskar dödviktsförlusten av en skatt – om viljan att betala skatt är stor, kan försöken att undvika denna skatt genom att ändra sitt beteende inskränkas. Därmed minskar också skattesystemets indirekta kostnader, till stor nytta för samhället och den enskilde. Det är inte heller omöjligt att en stor laglydnad när det gäller skattelagstiftningen smittar av sig på andra områden. Finns ett observerat samband mellan det egna skattefusket och tendensen att undandra bolagsskatt (Tsakumis m fl 2007) är det inte otänkbart att närvaron av en stark skattenorm också bidrar till att stärka förtroendet för samhällets övriga institutioner.

I vilken utsträckning spelar då skattenormen in? Som vi har sett är det till att börja med inte helt enkelt att mäta skattefusket omfattning. Att därifrån uppskatta skattenormens inflytande bjuder på ytterligare svårigheter. Det allt överskuggande problemet med att studera sociala normers inverkan på skattefusket i ett spel är att de inte låter sig kvantifieras. Även om vi kan konstatera att skattenormen *påverkar* nivån på fusket, går det inte att säga *i vilken utsträckning*. På samma sätt som nyttan kräver sina egna funktioner och förutsättningar för att kunna studeras, kan det vara så att det behövs ”normfunktioner” för att man ska få större insikt.

Av de ansatser att inbegripa sociala normer i modellen för skatteundandragande som gjorts här visade sig Posners signalmodell vara den som gav ett resultat som var mest trovärdigt. Att representera brottet mot skattenormen som enbart en statusförlust gav ett resultat om stämde med antagandena om hur skattenormen kunde förväntas relateras till kontroll sannolikheten. Försöket att anta enbart internaliserade normer, och representera denna situation med minskad nytta för skattebetalaren, gav orealistiska eller i värsta fall motstridiga resultat. Detta kan dock tänkas bero på såväl felaktiga antaganden som överdrivna förenklingar. Till följd av att sociala normer kan anses som mycket komplexa företeelser kan det vara svårt att i enkla modeller dra några långtgående slutsatser (Posner 2007). Möjligen är det en återvändsgränd att i en och

samma modell anta både ekonomiska och sociala kostnader av ett visst handlande. Tanken med att göra just detta var dock att se om slutsatser kunde dras också av en starkt förenklad modell.

Därmed kan man inte dra slutsatsen att en utvidgad modell skulle komma till samma resultat. Det är kanske inte korrekt att anta att den minskade nyttan av den inkomsten vid skattefusk är konstant, snarare kan den vara en funktion av icke deklarerad inkomst. Tänkbart är att det finns ett visst tröskelvärde (ännu inget fusk) där motståndet är högt, följd av en tillvänjningsfas där missnöjet ökar med fusk, för att sedan plana ut när man har nått den övre smärtgränsen och inte längre bryr sig. Det är inte omöjligt att en väl vald funktion θ kan återställa sambanden så att de pekar åt ”rätt” håll. Detta får vara en fråga för en fördjupad ansats.

Att förutsätta att enbart internaliserade normer skulle vara tillräckligt för att säkerställa ett lågt skattefusk kan inte heller anses vara en trovärdig ansats. Det finns inte heller någon teori som vi har studerat som talar för detta – internalisering är bara ett sätt att upprätthålla en norm, och ensamt torde det inte vara tillräckligt, utan en kombination med yttre bestraffning synes både nödvändig och intuitivt trovärdigt.

5.2.1 Vad leder fördjupad kunskap till?

Tjänar det någonting till att känna till utsträckningen av normernas inflytande? I modellen har vi två spel som skattebetalaren är inblandad i – skattespelet och normspelet. En svårighet ligger i att avgöra hur dessa förhåller sig till varandra. Spelar skattebetalaren dem oberoende av varandra, eller är det snarare så att de pågår simultant? Tänkbart är att det slutgiltiga utfallet, normstyrkan, beror på vilket spel skattebetalaren anser vara viktigast eller som berör honom mest. Den som i hög grad finner sig spela normspelet uppvisar ett litet skattefusk, eftersom han är intresserad av att nå samarbetsjämvikten. För en person som å andra sidan upplever skattespelet som mest relevant kan det rationella övervägandet i kapitel två, där risker vägs mot förväntad vinst, pågå mer eller mindre efter mallen.

Med fördjupad kunskap om hur skattenormen fungerar inställer sig möjligheten att aktivt manipulera den i syfte att nå de fördelar som en stark skattemoral medför. Om allmänhetens vilja att undandra sig skatt är liten kan skatteverkets budget för det första minskas, och resursanvändningen effektiviseras ytterligare. Skattesystemets indirekta kostnader kan också förväntas sjunka. Det är inte omöjligt att tendensen att beteendet i närvaro av en skatt, något som orsa-

kar allokering förluster, till viss del försvinner. Slutligen torde en stark skattenorm medföra att andra sociala normer som omfattar laglydighet stärks. Detta leder då i sin tur till minskad brottslighet i samhället i övrigt.

Men detta innebär en viss problematik. Tanken går till en hypotetisk situation där kunskapen om skattenormen är komplett, och det bara är att stimulera vissa nyckelfaktorer för att den skall stärkas. En social norm har dock sannolikt en komplex uppbyggnad och att tro att den enkelt låter sig manipuleras kan vara både farligt och ett slöseri med resurser. Man ska nog inte heller bortse från det faktum att själva studiet av skattenormen riskerar att påverka den i oönskad riktning. Råder en stark skattenorm i landet kommer denna också att omfatta tjänstemännen på skatteverket, vars uppgift det blir att påverka normen. De kommer då inte att ha möjlighet att ändra normen hur som helst, och kan till och med anse det som oetiskt och vägra. Det är inte heller säkert att ett försök att manipulera sociala normer slår väl ut, lagar och förordningars effekt på sociala normer kan vara svår att förutse (Posner 2000). Den förväntade effekten av skatteverkets förslag att höja fribeloppet kan tänkas vara en stärkt skattenorm, men lika gärna kan den resultera i motsatsen eftersom ändringens implicita budskap är att lite fusk är godtagbart. Och om man accepterar lite fusk, varför då inte ytterligare lite?

Som en delförklaring till varför skatteundandragandet inte är så utbrett som man med ledning av vissa spelteoretiska modeller kanske kunde förvänta sig är förekomsten av sociala normer trolig. För att vidare kunna förklara detta inflytande kommer att krävas mer forskning och sannolikt nya ansatser, något som skulle ge en ökad kunskap om vad som påverkar skatteintäkterna. Sociala normers roll inom nationalekonomin är i sig också ett fascinerande område som förtjänar att studeras för sin egen skull.

6 Slutsats

Starkt bidragande förklaringar till att många modeller för skatteundandragande underförutsätter skattefusket omfattning kan vara administrativa hinder, felaktig riskuppfattning hos skattebetalaren och att förekomsten av sociala normer hindrar fusk med skatten. För att på ett enkelt sätt inlemma sociala normer i en modell för skatteundandragande förefaller det som om en modell där stigmatisering inträder vid avslöjat fusk har den största förklaringspotentialen, eller åtminstone uppvisar den största rimligheten. Det är dock inte omöjligt att andra ansatser vid en utökad analys skulle visa sig ha bättre förklaringskapacitet. Att kunna förklara hur sociala normer påverkar skatteviljan ger möjligheter att sänka skattesystemets kostnader såväl som förbättra laglydigheten i samhället i stort. Det kan dock vara riskfyllt att försöka manipulera normer i syfte att stärka dem och minska andra kostnader, då detta kan slå tillbaka och istället undergräva normernas existens.

Det kan sägas vara möjligt att inlemma sociala normer i en modell för skatteundandragande, men eftersom deras inverkan är svår att kvantifiera kan meningen med detta anses vara begränsad. Ytterligare arbete för att modellera normernas uppträdande torde vara nödvändigt innan vidare slutsatser kan dras.

7 Bilaga

7.1 Härledningar till kapitel 2

Skattebetalarens förväntade inkomst kan skrivas som

$$\begin{aligned}EI &= (1-p)[(1-e)(Y-T) + eY] + p[(1-e)(Y-T) + e(Y-T-F)] \\ &= (1-p)[Y - T(1-e)] + p(Y - T - eF)\end{aligned}$$

Skatteverkets förväntade intäkt

$$\begin{aligned}ER &= (1-p)[(1-e)T + e \cdot 0] + p[(1-e)T + e(T+F) - C] \\ &= (1-p)(1-e)T + p(T - C - eF)\end{aligned}$$

I jämvikt gäller för skattebetalaren att

$$p(Y - T - F) + (1-p)Y = p(Y - T) + (1-p)(Y - T)$$

Och för skatteverket att

$$e(T + F - C) + (1-e)(T - C) = e \cdot 0 + (1-e)T$$

Vilket ger

$$p^* = \frac{T}{T+F} \text{ och } e^* = \frac{C}{T+F}$$

7.2 Härledningar till kapitel 5

I fall (i) gäller att den förväntade inkomsten kan skrivas som

$$EI = (1-p)[(1-e)(Y-t) + eY] + p[(1-e)(Y-T) + e(Y-T-F-S)]$$

Skatteverkets förväntade intäkt är densamma. Detta leder till jämviktsvillkoret

$$p(Y-T-F-S) + (1-p)Y = p(Y-T) + (1-p)(Y-T)$$

Och jämvikten blir

$$p_s^* = \frac{T}{T+F+S}$$

där

$$\frac{\partial p}{\partial S} = -\frac{T}{(T+F+S)^2} < 0 \text{ och vi ser att } \frac{\partial^2 p}{\partial S^2} = \frac{2T}{(T+F+S)^3} > 0$$

I fall (ii) gäller att den förväntade inkomsten kan skrivas som

$$EI = (1-p)[(1-e)(Y-t) + eY] - s + p[(1-e)(Y-T) + e(Y-T-F-s)]$$

Detta leder till jämviktsvillkoret

$$p(Y-T-F-s) + (1-p)(Y-s) = p(Y-T) + (1-p)(Y-T)$$

Och jämvikten

$$p_s^* = \frac{T-s}{T+F}$$

$$\text{där } \frac{\partial p}{\partial s} = -\frac{T}{T+F} < 0 \text{ och } \frac{\partial^2 p}{\partial s^2} = 0$$

I fall (iii) gäller att den förväntade inkomsten kan skrivas som

$$EI = (1-p)[(1-e)(Y-t) + e\theta Y] + p[(1-e)(Y-T) + e\theta(Y-T-F)]$$

Jämviktsvillkoret blir

$$p\theta(Y-T-F) + (1-p)\theta Y = p(Y-T) + (1-p)(Y-T)$$

Och jämviktslösningen

$$p_{\theta}^* = \frac{T-Y(1-\theta)}{\theta(T+F)}$$

$$\text{där } \frac{\partial p}{\partial \theta} = \frac{Y-T}{\theta^2(T+F)} > 0 \text{ och } \frac{\partial^2 p}{\partial \theta^2} = -\frac{2(Y-T)}{\theta^3(T+F)} < 0$$

8 Referenser

8.1 Tryckta källor

Coleman, James S. (1994). *Foundations of Social Theory*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Hindriks, Jean och Gareth D. Myles (2006). *Intermediate Public Economics*. MIT Press Ltd

Nozick, Robert A. (1978). *Anarchy, State, and Utopia*. Oxbord: Blackwell.

Posner, Eric A. (2007). Introduction (s 9-15) i *Social Norms, Nonlegal Sanctions, and the Law*. Edited by Eric A. Posner. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham

Skatter i Sverige 2007 - Skattestatistisk årsbok. SKV 152.

Också tillgänglig via

<http://www.skatteverket.se/blanketterbroschyrr/broschyr/info/152.4.39f16f103821c58f680007237.html>

Ullman-Margalit, Edna (1977). *The emergence of norms*. Oxford: Clarendon Library.

Varian, Hal R. (2006). *Intermediate microeconomics: a modern approach*. 7th edition. New York: Norton.

8.2 Artiklar

Allingham, Michael G. och Sandmo, Agnar (1972). "Income Tax Evasion: a theoretical analysis." *Journal of Public Economics*, pp 323-338

Andreoni, James; Brian Erard och Jonathan Feinstein (1998). "Tax Compliance." *Journal of Economic Literature*, Vol. 36, No. 2 pp 818-860

Ellickson, Robert C. (1998). "Law and Economics Discovers Social Norms." *The Journal of Legal Studies*, Vol. 27, No. 2, Social Norms, Social Meaning, and the Economic Analysis of Law, pp 537-552

Ellingsen, Tore och Jörgen W. Weibull (2006). "Spelteori – analys av konflikt och samarbete." *Ekonomisk debatt* nummer 1.

Elster, Jon (1996). "Rationality and the emotions." *The Economic Journal*, Vol 106, No. 438, pp 1386-1397

Epstein, Richard A. (2005). "One step beyond Nozick's minimal state: the role of forced exchanges in political theory." *Social Philosophy and Policy* vol 22 pp 286-313.

Eriksson, Göran (2007). "Svartarbete ska få jagas på jobbet." *Svenska Dagbladet* 2007-11-16

Frey, Bruno S och Benno Torgler (2007). "Tax morale and conditional cooperation". *Journal of Comparative Economics* 35 pp 136-159

Glaeser, Edward L., Bruce Sacerdote och José A. Scheinkman (1996). "Crime and Social Interactions." *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 111, No. 2, pp 507-548

Halleröd, Mia (2008). "Skatteverket berett att betala för stulna uppgifter." *Dagens Nyheter* 2008-02-26

Jonsson, Gunnar (2007). "Skatteverket vill göra små svartjobb lagliga." *Dagens Nyheter* 2007-11-07

Klepper, Steven och Daniel Nagin (1989). "The Anatomy of Tax Evasion." *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol.5, No.1, pp 1-24

Lindbeck, Assar (1997). "Incentives and Social Norms in Household Behaviour." *The American Economic Review*, vol. 87, No. 2, pp 370-377

Lindbeck, Assar, Mårten Palme och Mats Persson (2004). "Sjukskrivning som ett socialt fenomen." *Ekonomisk debatt* nr 4, årgång 32 s 50-62

Ostrom, Elinor (2000). "Collective Action and the Evolution of Social Norms." *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 3, pp 137-158

Posner, Eric A. (2000). "Law and Social Norms: The Case of Tax Compliance." *Virginia Law Review*, Vol. 86, No. 8, Symposium: The Legal Construction of Norms, pp 1781-1819

Tsakumis, George , Anthony P. Curatola och Thomas M. Porcano (2007). "The relation between national cultural dimensions and tax evasion." *Journal of International Accounting, Audition and Taxation* 16 pp 131-147.

8.3 Övrigt

Carlquist, Eva (2002). *Om tillämpningen av skattetillägg och skattekontrollens preventiva effekt*. RSV Rapport 2002:14. Riksskatteverket, Utvärderingsenheten. Tillgänglig på <http://www.skatteverket.se/omskatteverket/rapporter/rapport200214/innehall.4.584dfe11039cdb626980002125.html>

Lodin, Sven-Olof (2007). *Svenska skatter och omvärldsbeskattningen – en jämförelse mellan skatteuttaget i Sverige och fjorton viktiga omvärldsländer*. (Swedbank) Tillgänglig på <http://www.munkhammar.org/blog/pdf/wkr0003.pdf>

Skattebrottslagen (1971:69)

Sveriges Radio (2005). *Skatteverket kollar upp tips om svartjobb*. SR webb 2005-07-14. Tillgänglig på <http://www.sr.se/cgi-bin/jamtland/nyheter/artikel.asp?artikel=657283>